

افغانستان آزاد – آزاد افغانستان

AA-AA

چو کشور نباشد تن من مباد بدین بوم و بر زنده یک تن مباد
همه سر به سر تن به کشتن دهیم از آن به که کشور به دشمن دهیم

www.afgazad.com

afgazad@gmail.com

Ideological

مسائل ایدئولوژیک

محمد هارون خپل شعشی

۱۱ فبروری ۲۰۱۲

د علي محمد مُخلص عرفاني فرهنگ

د
محمد هارون خپل شعشي
ليکنه او څېړنه
۳۹

۱۰۸- ژونداو مړينه :

د ژوند او مړینې ارزښتناکې مسألې ته، په اسلامي تصوف او عرفان کې، له خورا ژورې او ځانګړې زاویې څخه کتل کېږي، چې ښايي د نورو علومو له دودیزو نظریو سره تر زیاتې ګچې توپیر ولري. دلته د دې موضوع پر ځینو عرفاني او فلسفي برخو روڼا اچوو.

لکه څنګه چې، د جلال او جمال تر سرلیک لاندې یادونه وسوه، الله سبحانه و تعالی په خپلو جمالي صفتو سره، کاینات پیدا کړه؛ د ځانګړې مقصد دپاره یې په خپل « کُن فیکون » سره د کایناتو په ټولو موجوداتو او مصنوعاتو (جماد، نبات، حیوان، انس او جن) کې د ژوند سا پو کړه؛ وروسته یې یو یو د خپل جلال په څپو د نېستي عالم ته ولېږل؛ د موجوداتو او مخلوقاتو د ژوند او مرګ بهیر له ازله تر ابد، په همدې بڼه روان دی. په اسلامي تصوف او عرفان کې د موجوداتو ژوند او پیدایښت، د حق تعالی بې ساري معجزه او بې بدیله پېرزوینه ګڼل کېږي. عارفان، د قرآني نصوصو او نبوي حدیثو په استناد، د انسان د پیدایښت اصلي او اساسي هدف، د عرفان او معرفت تر لاسه کول بولي. له دې امله ناڅاپي نه ده، چې بې عرفانه ژوند ته د پوچ او بې مانا وخت تېرولو؛ او بې معرفته عبادت ته د رسم او عادت په سترګه ګوري.

مړینه هم د ژوندانه په څېر د هر ژوندي موجود حتمي او نه بېلېدونکې برخه ده. انسانان (مؤمن یا منکر، پر هېز ګار یا فاسق) هم د نورو ژونديو موجوداتو په شان هر یو جلا جلا، پر خپل ټاکلي وخت، د مرګ او نېستي خوا ته رهي دي. دا عرفاني او فلسفي مسأله د آل عمران د سورې د یوسلو پینځه اتیایم آیت (۳: ۱۸۵) په یوه برخه کې په پوره صراحت سره بیان سوي ده: «کل نفس ذائقة الموت . . .» یانې هر نفس به د مړینه خوند وڅکي. د مړینې پر مهال رږ او عذاب، تر مرګ وروسته د پرهېزګارانو ګوناوي بڅښي؛ خو د

کاپیرانو(کافرانو) د مړینې درد او تکلیف، په ژوندانه کې د هغوی د بدو عملو ربرونکي پای؛ او د حق تعالی د ټاکل سوي جزا پیل دی . دا مسأله د نحل د سوري په نه ويشت آیت(۱۶: ۲۹) کې داسې بيان سوي ده : « **فادخلو ابواب جهنم خالدين فيها فليس مثنى المتكبرين** . » د آل عمران د سوري ديوسلو پينځه څلوېښتم آیت (۳: ۱۴۵) په يوه برخه کې د بې نيازه خالق له خوا پر ټاکل سوي وخت، د هر نفس د مړینې موضوع داسې راغلي ده : « **و ما كان لنفس ان تموت الا باذن الله كتبنا مؤجلا** » يانې هيڅ نفس، بې د الله تعالی له ليکل سوي امر او ټاکل سوي وخته، نه مري .

د اسلامي لارښوونو له مخې، د انسان مړينه د هغه د ژوندانه په څېر يو ازماينست يا ازموينه ده؛ خو دا ازماينست تر بلې هري ازموينې ډېره سخته او گرانه ده . کېدای سي د مرگ دردونه او سختی په ځينو کسانو کې د ايمان د زيان او بطلان موجبات برابر کړي؛ يا بر عکس يې ايمان او باور لا ټينگ او پياوړی کي . که په انسان کې د خدای مينه او ايماني رېښې پياوړي يې، هغه د مرگ په شان ربرونکو شېبو کې هم دخپل لايزاله څښتن په وړاندي د اطاعت سر ټيټي؛ او د ژوندانه دې وروستي امتحان ته هم په خوښۍ غاړه ايردي . حق تعالی دنحل د سوري په دو ډېرشم آیت (۱۶ : ۳۲) کې دنېکانو د مړینې په باب د اسي حکم کيې(کوي) : « **الذين تتوفهم الملكة طيبين يقولون سلم عليكم ادخلو الجنة بما كنتم تعملون** » يانې پرېشتي د(پر هېزگارو) کسانو د اروا اخيستلو پر مهال هغوی ته وايي، پر تاسو ته دي سلام يې(وي)؛ (په دونيا کې) د خپلو (نېکو) عملو له امله جنت ته ننوزئ^۱ .

سيدالمرسلين - حضرت محمد(ص) د انسان د مړینې د سختو او دردونکو شېبو په باب په يوه مبارک حديث کې داسې لارښوونه کړي ده : « مړينه ډېر ځورونکی پړاو دی . که څه هم کېدای سي په ځينو حالاتو کې څوک د درد او عذاب له ښکاره نڅښو پرته سا ورکړي . »
 هر څوک دا هيله لري، چې ژوندي بې درده پای ته ورسيري؛ خو په حقيقت کې داسې نه ده . لکه څنگه چې د قاف د سوري په نونسم او شلم آیت کې راغلي دي : « **و جاء ت سكرة الموت بالحق ذلك ما كنت منه تحيد** » يانې په ريشتيا سره به د مړینې بې هوښي او حيرانتيا درسي؛ او دا هغه څه دي، چې هيڅکله به دي بې منلو ته غاړه نه ايښووله^۲ .

زموږ مفکر عارف، علي محمد مخلص، په خپله ژوره او نوښتگره شاعري کې، عرفان د انسان د ژوند يوازنی مقصد بولي . هغه د « **اول الدين معرفة** » عرفاني مقولې ته په پاملرنې سره، بې معرفته ژوند ته د بې مقصده عمر؛ او بې عرفانه عبادت ته د يوه مردود او نامنلي رسم په سترگه گوري . مخلص، په خپل ژور عرفانه کلام کې له قرآني حکمو او لارښوونو سره سم، د انسان د ژوند ستر رسالت داسې بيانوي :

ته عرفان لره راغلی يې باور کړه!

که دي شک وي نظر وکړه و قرآن ته

بې عرفانه عبادت ناقبول گوره!

کُل سجده دي په باطن کې ده شيطان ته

مړينه په ريشتيا هم هغه گری دی، چې په اورېدو سره يې نه يوازي د عامو وگړو په وجود کې ناپايه بېره او وحشت پيدا کيږي، بلکې د ډېرو زړورو او غښتلو کسانو پر زړو هم لړز ي او زلزلې راولي؛ خو همدا مړينه له خپلې ټولې بېرې او وحشت سره سره، د حق تعالی د مينې سوځېدونکي عارف ته ډېر ښکلې، خور او پرتمين گری بلل کيږي . د مړینې غوښتنه، په حقيقت کې له الهي ذات سره د عارفانو د ريشتيني مينې انکار نه

منونکی ثبوت دی . عارفان او متصوفان، هیڅکله مریني ته د انسان د فنا او نېستی په سترگه نه گوري . د دوی په اند، مرینه له کبنته مقام څخه د لوی او لوړ مقام پر لور د عارف د نوي سفر پیلامه ده . د نبي کریم (ص) په یوه مبارک حدیث کې دې موضوع ته داسې گوته نیول سوې ده : « **الدنيا سجن المؤمن و جنة الكافر** » یانې د دنیا د مؤمن دپاره محبس او د کاپیر دپاره جنت دی^۳ . دغه راز، د مریني لوړ عرفاني مقام ته په اشارې سره، په یوه بل نبوي حدیث کې، داسې راغلي دي : « **الموت تحفة المؤمن** » یانې مرینه د مؤمن بېلک یا سوغات دی . یوازې دورخیان او بدکاران له مریني څخه بېرېري^۴ . په دې توگه، مرینه د عارفانو د عرفاني سیر او سلوک هغه پړاو دی، چې د ناسوتي عالم یا مادي نړۍ د زندان ځنځیرونه پکښې ماتېري؛ او د لاهوت دلوړ عرفاني مقام پر لور نوی سفر پیلېري^۵ .

د پارسي ژبې د پینځمې پېړۍ ستر عرفاني شاعر - ابو معین ناصر بن خسرو بلخي قبادیاني (۳۹۸ - ۴۸۱ هـ.ق) ته اصلاً ژوند د مریني په خاطر ارزښت لري . هغه، په خپلو عرفاني نظریو کې پر دې ټکي ټینگار کوي، چې ژوند هیڅکله نغد مه گڼئ؛ او د مرگ له پوره لاس مه اخلئ^۶ .

په اسلامي تصوف او عرفان کې تر حقیقي او طبیعي مریني مخکې د یوې بلي مریني په باب هم خبرې کيږي، چې هغه ته « په ژوند مرینه » ، « تر مرگ مخکې مرینه » یا مانوي (معنوي) مرینه هم وايي . د دې عرفاني اصطلاح له مخې، عارفان تر حقیقي مریني مخکې خپل ټول بشري خوږونه او ځانگړتیاوي له منځه وړي . په بله ژبه، د ریښتیني مینې لېوني عارفان، په ژوندانه کې ځانونه د پتنگ په څېر د عشق په اور کې سوځي؛ د الهي صفاتو په غوره کولو سره، له بشري خوږو او غوښتنو لاس اخلې؛ او د یوه څاڅکي په شان د و حدت په ناپایه دریاب کې محوه کيږي . دې ډول مانوي مریني ته د عرفاني سالکانو په ژبه « **موت قبل ان موت** » وايي .

علي محمد مخلص، د انسانانو د مریني په باب، د خپل عرفاني پېر - بايزيد روښان قدس سره (۹۳۱ - ۹۸۰ هـ.ق) له مشهور عرفاني اثر « **صراط التوحيد** » څخه د هغه دا څلورلکړه راخيستي ده :

« **گر شدي سلطان عالم باز چيست؟**
گنج قارون جمع کردی باز چيست؟
چون يقين دانی که مُردن لازم است
تا قيامت زنده مانی باز چيست؟^۷ »

مخلص، مرینه د حق تعالی استازی گڼي . د کاپیرانو مریني ته د « **جسمي مریني** »؛ خو د مؤمنانو مریني ته د « **مانوي مریني** » په سترگه گوري :

« **. . . مرگ آمد داعی از حق ای رفیق!**
تا رساند مر ترا سوی شفیق
پیشتر از مرگ میر ای نیک خوی!
تا بیابی دوست را ای دوست جوی!
ور نه از مرگ بشر جان عزیز!
می نیابی دوست گر داری تمیز
کافر و تر سا همی میمرد بتن
کی رسد این قوم جان با ذوالمنن

پس به مرگ معنوی میر ای جوان

تاری به دوست بشنو بی گمان ۸»

مخلص، په یوه غزله کې له یوې خوا د دنیا په زړه ورونکي بڼې کې د ښکلو گلانو بېلابېلو عشوې گریو ته پام اړیې؛ او له بلې خوا د آل عمران د سورې په یوسلو په پینځه اتیایم آیت (۳ : ۱۸۵) « کل نفس ذائقة الموت . . . » کې د بیان سوي الهي حکم له مخې، د کایناتو د هر ژوندي موجود د فنا او نېستي عرفاني فلسفې ته، داسې کتنه کېي :

د دنیا ملک د گلونو ښایسته باغ دی

د هر گل پر زړه یې ایښی د مرگ داغ دی

هیڅ زنده په جهان نشته که بساور کړي!

چې په دا ژوندون یې زړه له مرگ فراغ دی

هغه خوب بېغم به څو ک که په دنیا کېني

چې دایم پسي پخوه د مرگ سراغ دی

په یوه پارسي بیت کې وايي، چې عارفانو د مادي عالم د فنا او نېستي تر ژوري څېړني او پېژندنې وروسته، بې مړینې بله لار ونه لیدله؛ ځکه یې نو په ژوند کې مړینه او نېستي غوره کړه :

« . . . گزیدند فرزانه گان دست فوت

که در طب ندیدند داروی موت ۹ . . . »

زموږ بېنا دل عارف، علي محمد مخلص، هم د عرفاني اندېښمندانو په شان، په یوه بله غزله کې، د دنیا سرای اوجار ملک بولي- هغه ځای، چې هیڅ دوام او بقا نه لري . له دې امله، درېښتیني پوهي او عقل خاوندانو ته سلا ورکوي، چې دم غنیمت وگڼي؛ او د خپل راتلونکي سفر دپاره، د عرفان او معرفت ارزښتناکه توبه برابره کړي :

په صحت، عاقبت دېر شکر کړه گرزده!

څو صورت دي سلامت د مرگ له داري

د مرگي د پیل له دارو به خلاص نشي!

که گریز کړي پر څشکي یا پر نواري

د دنیا په اوجار سرای کېني مقام مه کړه!

هیڅ عاقل استوگه نه کړي پر اوجاري

د اجل ساعت به وړاندي وروستو نشي

څو سری له حلقه کېښته کاندې لاري

دا مرگي تېر په لاس که غوڅوي یې

د صورت ونې پر ځای ورته ولاړي

د دنیا په نابود ملک استوگه کمه

ځکه نوم یې په کتاب کېني دی اوجاره

که محل په محکمې لور کړي تر غرونو

عاقبت به شي خراب عمارت واره

په يوه بل ژور عرفاني او فلسفي بيان كې بيا هم د انسان او نور مادي عالم ويجارنډيا او بي ثباتۍ ته په پام اړولو سره يادونه كېي، چې د ريښتيني پوهې په زېور سمبال عارفان، د مادي نړۍ ژوند و خپلې ازادې اروا ته زېندگۍ كوونكۍ قفس گڼي؛ له دې اسپته تل هڅه او كوښښ كېي، چې د قيد او بند له پنجره څخه د ازادۍ اسمان ته والوزي . د ده له عرفاني نړۍ ليد سره سم، يوازي هغه ناپوه او بي خبره كسان د جسم او مادي جهان په قفس كې ژوندون غوره بولي، چې د بي وزره مرغه په څېر په پراخ او ازاد اسمان كې د الوتني وزرونه ونه لري . وگورئ، په دې پارسي مثنوي كې، د ده ژور عارفانه بيان :

« آنکه از احوال جسم بيقرار

شد خبر بشنو ز من ای نامدار

پس قفس گردد بر تن بی ثبات

مرغ روحش از قفس جوید نجات

آنکه پر دارند مرغی در قفس

از قفس پرواز جوید هر نفس

مرغی را چون نباشد پر وبال

از قفس بیرون شدن بیند زوال . . . »

بل ځای دا عرفاني نظريه بيانېي، چې مړينه او نېستي بي الهي امره په هيڅ قيد او شرط پوري نه ده تړلې . هيڅوک د رنگ او پوست، دين او مذهب، ژبي او توکم، حسب او نسب، شأن او شوکت، مال او منال، پوهي او هوښيارۍ، زور او ځواک، بنايست او جمال، روغتيا او ناروغتيا، جنس، عمر او داسي نورو عواملو او دلايلو له مخي ځان د مرگ له بي رحمانه بريده نسي ژغورلای . له دې امله بايد هره شيبه د سفر توبنه په لاس، د مرگي د کاروان لار و څاري :

که دانا بي و سفر ته تيار اوسه!

هر زمان و هر نفس ته بيدار اوسه!

د سفر د تلوساعت معين نه دئ

و فرمان ته د بادشاه انتظار اوسه!

د اجل ساعت به وړاندي وروستو نه که

په دنيا کېني که سلېمان، سکندر، هوشنگ دئ

د قضا سواره بي ژر له آسه کوز که

هر شجاع چې برابر د ده په چنگ شي

د مرگي په لاس به کېنېوزي خلاص به نشي

هر چې تېنتي نن د دام له سخت سراغ دئ

هر چې عمر په دنيا کېني ډېر اوږد غواري

په معنا ۱۱ کبني هغه کس په مثال زاغ دی

زموږ متفکر عارف، علي محمد مخلص، په خپله لوره عرفاني شاعرۍ کې د فزيکي يا طبيعي مړيني پر عام مفهوم سربېره، د عارفانو د « مانوي مړيني » په باب هم خورا ژورې خبرې لري . هغه ، د يار په سوځونکي او لېونی مینه کې د ځان هېرول؛ او د هستي ډوله حجابو ايسته کول، د ريښتيني محبوب د ليدو يوازنی لار بولي :

موتوا قبل ان تموت شه دوست وگوره!

ستا هستي، خودي حجاب شو و رعنا ته

په ځينو غزلو کې « موتوا قبل ان تموت » يا « په ژوند مړينه » دشيطان له شره ژغورنه او د معشوق د وصال يوازنی شرط گڼي . مخلص، د يار په مینه کې بی سده عرفاني سالکانو ته خبردارۍ ورکوي، چې په ژوندانه کې د خپلي انساني جامې په غورځولو سره، د معشوق د وصال مینه ماته کې؛ که نه نو تر مرگ وروسته د دې هيلې پوره کول گران کار دی :

موتوا قبل ان تموت شه پيش له مرگه

په دنيا کبني حضورې کره و سبحان ته

که دلي دي زره اشنا نه وي له حقه

په حشر حضورې گرانه و سلطان ته

هر مُحِب چې صفات خپل گڼي فاصل دی

په مرآت کبني رنگ له کومه دی خسيسه

موتوا قبل ان تموت شه صفات ورکره!

په نېستی کبني ايمني ده له ابلسيه

په بله غزله کې د « فنا في الله » او « بقا بالله » لور عرفاني مقام ته په رسېدو سره د عارفانو په ژوندانه مړينه، پر دې نړۍ د لوی څښتن د دیدار ضامن گڼي . مخلص، له خپلو سرسپارلو مینانو سره د لوی څښتن د دیدار دا وعده داسې بيانوي :

چي له مرگه پخوا و مري په جهان کبني

خپل دیدار به ور څرگند په دې جهان کرم

چي په خپله هستي نېست، هست په مولا شي

د هغه به بقايي ور جاودان کرم

چي فنا في الله بقا بالله، واصل شي

دا واصل به يگانه عارف، سلطان کرم

مخلص، په يوه پارسي بيت کې، حضرت ادریس (ع) ته د ابدې ژوندپه ورکولو سره، د حق تعالی بي ساري پېرزوينه، په واقعيت کې تر خپلي طبيعي او حقيقي مړيني مخکې، د هغه لور پېغمبر د « مانوي مړيني » نتیجه گڼي :

« بمير از پيش مردن گر خيال زندگي داری

که ادریس از چنین مردن بهستی گشت پيش از ما ۱۲ »

مخلص، د « مانوي مړيني » د لور عرفاني مقام په پوهېدو سره، د خپل كامل پير، بايزيد روښان، له برکته د لوی څښتن حضور ته دوعا کيې، چي هغه ته د همېشني سکون او آرام مقام ور په برخه کړي :

« . . . مخلصا! گر ز طفيل بايزيد

کشف گرداندي ترا ملک مجيد

دور نبود بشنو از من ای فلان

از خداوند رحيم و مهربان

بر مقام امن بنشاندي ترا

از سجين و حبس برهاند ترا ۱۳ »

مخلص، په يوه بله پارسي مثنوي کي د عرفاني صاحبدلانو له نظره د « موت » او « فوت » عرفاني توپيرونه ښيي . د ده په نظر « موت » له خلگو او جهانې بېلېدنه ده، چي د خدای د لاري پتنگان يې بې بېري او اندېښني، په ډېره مينه او ځوَب غواړي؛ خو « فوت » د خالق تعالی داسي بېلتون او فراق دی، چي گالل يې و عارفانو ته ډېر سخت او رېږوونکی دی . له همدې کبله، عرفاني سالکانو ته سلا ورکيې، چي د خلگو او دنيا پر ځای د خالق لمن ټينگه کي؛ ځکه خلگ او دنيا د څو ورځو ملگري دي؛ په داسي حال کي، چي خالق د ابدې ژوند ملگری دی :

« فوت وقت از موت آمد سخت تر

پيش صاحب وقت بشنو ای پسر

موت آمد فرقت از خلق جهان

فوت آمد فرقت از خالق بدان

خلق را بگذار خالق را گزين

زانکه از خالق شود کارت مهين ۱۴ . . . »

بې ځايه نه ده، چي د « موتوا قبل ان تموت » د عرفاني نظريې په بيان کي د پښتو ادب د تصوفي او عرفاني ښوونځی د بل ستر او بې بديله ستوري - څور ژبي رحمان بابا (۱۰۴۲ - ۱۱۲۸ هـ ق) د يوې ښکلي غزلي د څو بيتو په را نقلولو سره، د علي محمد مخلص د عرفاني فرهنگ د ژوند او مړيني برخه، پر همدې ځای بشپړه کو:

په ژوند و مره چي د مرگ له غمه خلاص شي!

آسان کار دي کړ په ځان باندي سخت ولي

غير ي ميني دي په ځان باندي انبار کړي!

په کعبه کښي ننباسي بتان ولي

زړه د نفس په پيروي در څخه ولاړ شه!

دخيبت په لاس دي ورکړ قرآن ولي

د نورو مالوماتو دپاره وگورئ : **تخلقو باخلاق الله ، هستي او نېستي ، فنا او بقا ، نفي او اثبات، جمع**

او جمع الجمع .

36. Rasheed 1
2 Rasheed 35.

- ٣ حليبي ٥٤ .
 - ٤ ابن عربي ٤٠٧ .
 - ٥ يثري، فلسفة عرفان : تحليلي از اصول و مباني و مسايل عرفان ١٦٤ - ١٦٥ .
 - ٦ رزمجو ١٢٥ .
 - ٧ مخلص، حاننامه بايزيد روښان ٧١٠ .
 - ٨ مخلص، حاننامه بايزيد روښان ٦٧٨ - ٦٧٩ .
 - ٩ مخلص، حاننامه بايزيد روښان ٦٨٠ .
 - ١٠ مخلص، حاننامه بايزيد روښان ٦٢٠ .
 - ١١ اصل : معني .
 - ١٢ مخلص، حاننامه بايزيد روښان ٣١٧ .
 - ١٣ مخلص، حاننامه بايزيد روښان ٦٢١ .
 - ١٤ مخلص، حاننامه بايزيد روښان ٧٠٨ .
- پاته لري